

Inleidende tekst

Referendum, stemming en volksraadpleging

Geschiedenis	1
Belangrijkste principes	2
Uitdagingen	3
Voor meer informatie	4

Definities

Een **referendum** is een middel van directe democratie. Bij een referendum kan de bevolking rechtstreeks stemmen over specifieke vraagstukken om haar standpunt kenbaar te maken. De uitslag wordt meestal bepaald door het aantal stemmen voor elke optie, waarmee burgers kunnen kiezen tussen de voorgestelde alternatieven of een project kunnen steunen of verwerpen. Soms moet een referendum een minimaal percentage stemmen van de kiesgerechtigde bevolking behalen om wettelijk geldig te zijn.

In België wordt het houden van referenda als ongrondwettelijk beschouwd, omdat de Grondwet hier niet in voorziet of deze niet reguleert. Volgens de afdeling wetgeving van de Raad van State en de meeste rechtsleer kan een referendum alleen na een grondwetswijziging worden toegelaten. Een **volksraadpleging** is wel mogelijk, maar deze is niet bindend.

Deze tekst verwijst naar referenda, die besluitvormend en bindend zijn, en onderscheidt deze van volksraadplegingen, die alleen adviserend zijn.

Geschiedenis

Referenda vinden hun oorsprong in oude democratische tradities. In het verleden werden deze beperkt tot kleine groepen, waarbij alle leden konden samenkomen, vergelijkbaar met een vergaderdemocratie. Vanaf de verlichting, in de 18e en 19e eeuw, won het concept aan belang dankzij filosofen die pleitten voor volkssoevereiniteit.

Referenda werden in het naoorlogse Europa vaak ingezet voor kwesties zoals lidmaatschap van internationale organisaties (bijvoorbeeld de Europese Unie) of voor het aannemen van nieuwe grondwetten. Voorbeelden hiervan zijn het Ierse referendum over EU-verdragen en het Franse referendum over het Verdrag van Maastricht. [Veel nieuwe onafhankelijke staten](#) hebben het referendum aangenomen als middel om hun grondwet en hun recht op zelfbeschikking te bevestigen.

In Zwitserland heeft directe democratie een lange traditie, waarbij referenda of ['volksstemmingen'](#) sinds de 19e eeuw centraal staan. Dit systeem stelt burgers in staat

om wijzigingen aan de grondwet, wetten en andere politieke vraagstukken voor te stellen en hierover te stemmen.

Het '[referendum op burgerinitiatief](#)' combineert het referendum en de burgerraadpleging: als een wetsvoorstel aan bepaalde voorwaarden voldoet, zoals een minimumaantal handtekeningen, wordt een referendum gehouden om te beslissen of het voorstel al dan niet wordt aangenomen.

Volksraadpleging in België

In België bestaat de **volksraadpleging** op **gemeentelijk** niveau, maar deze wordt tot nu toe nog beperkt ingezet.

In het [voorjaar van 2023](#) werden voorstellen voor een ordonnantie ingediend om dit principe op gewestniveau in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest te realiseren en de mogelijkheid tot een **gewestelijke volksraadpleging** in te voeren in het Brussels Parlement. In het [voorjaar van 2024](#) werd met een tweederdemeerderheid groen licht gegeven om volksraadplegingen in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest mogelijk te maken.

Er zijn twee manieren om een gewestelijke volksraadpleging te starten: op initiatief van burgers of op initiatief van het Brussels Parlement. In het eerste geval kan het Brussels Parlement, **op verzoek van ten minste 12.500 burgers**, een volksraadpleging organiseren en een vraag voorleggen aan alle inwoners van 16 jaar en ouder.

Belangrijkste principes

Een referendum kan op elk bestuursniveau worden gehouden, zolang het betrekking heeft op vraagstukken die onder de bevoegdheden van dat bestuursniveau vallen. Referenda vormen een middel van directe democratie, waarbij burgers rechtstreeks kunnen stemmen zonder vertegenwoordigers te kiezen. Referendumcampagnes betrekken geïnteresseerde burgers bij het politieke debat en de besluitvorming. Het referendum brengt de wil van de bevolking en de overheid dicht bij elkaar. Het concretiseert het recht van de bevolking op directe besluitvorming.

Referenda kunnen worden bekeken vanuit [drie eigenschappen](#):

1. Legitimiteit

Doordat de gehele kiesgerechtigde bevolking haar stem kan uitbrengen, krijgt de beslissing een sterke democratische legitimiteit.

2. Verantwoordingsplicht

Wanneer belangrijke kwesties via een referendum worden beslist, zijn regeringen verplicht verantwoording af te leggen aan de kiezers. Zij moeten de uitslag uitvoeren en hebben daarmee een duidelijk mandaat voor publieke actie ontvangen.

3. Mobilisatie

Referenda stimuleren het publieke debat en de betrokkenheid bij belangrijke kwesties. Ze bevorderen het ideaal van een actiever burgerschap. Bij goed gevoerde campagnes kunnen de discussies rond de onderwerpen van het referendum het bewustzijn over maatschappelijke kwesties vergroten en het inzicht in politieke vraagstukken versterken.

Het komt regelmatig voor dat de grondwet of de wetten van een land referenda verbieden – of toestaan – over gevoelige onderwerpen, zoals belastingen, internationale verdragen of grondrechten.

Sommige landen, zoals Zwitserland en Ierland, maken regelmatig gebruik van referenda, terwijl anderen, zoals Frankrijk, deze voor specifieke kwesties voorbehouden. In landen zoals België en Duitsland wordt het gebruik ervan vaak in twijfel getrokken.

Uitdagingen

Ondanks de democratische voordelen en de positieve effecten van referenda, brengen zij verschillende uitdagingen met zich mee.

- **Binaire keuzes**

Referenda vereenvoudigen door hun vragen vaak complexe vraagstukken. Binaire of beperkte keuzemogelijkheden kunnen niet altijd de nuances en consequenties van het voorgestelde beleid goed weergeven. Dit kan leiden tot frustratie of verwarring en daardoor besluiteloosheid of onbegrip veroorzaken.

- **Manipulatie en desinformatie**

Referendumcampagnes kunnen blootstaan aan manipulatie, desinformatie en een onevenredige invloed van belangengroepen of politieke partijen, wat de integriteit van het democratische proces kan ondermijnen.

- **Een lage opkomst bij de stemming**

Referenda gaan vaak gepaard met een lage opkomst, doordat burgers zich niet betrokken voelen bij specifieke vraagstukken of hun stem als onbelangrijk beschouwen. Dit kan de uitslag vertekenen, of zelfs ongeldig maken, en ondermijnt daarmee de legitimiteit van de stemming.

Tot slot moeten referenda en volksraadplegingen niet noodzakelijk worden gezien als geïsoleerde initiatieven. Zij kunnen worden geïntegreerd in andere participatieve en deliberatieve processen. Er zijn bijvoorbeeld projecten rondom 'deliberatieve referenda' waarbij vooraf een burgerpanel wordt opgericht om de vraag te kaderen of de argumenten te verkennen.

Ook kan dit panel de voorgestelde antwoorden verdiepen, met bijvoorbeeld een onderbouwde stem of een voorkeursstem (ook wel een '[preferendum](#)' genoemd).

Voor meer informatie

- <https://www.vocabulairepolitique.be/referendum/>
- <https://www.vocabulairepolitique.be/consultation-populaire/>
- <https://www.birmingham.ac.uk/research/perspective/referendums>
- Gaudin, T., Jacquet, V., Pilet, J. & Reuchamps, M. (2018). Consultation populaire et référendum en Belgique. *Courrier hebdomadaire du CRISP*, 2390-2391, 5-62. <https://doi.org/10.3917/cris.2390.0005>
- Vandamme, P. (2018). Des référendums plus délibératifs? Les atouts du vote justifié. *Participations*, 20, 29-52. <https://doi.org/10.3917/parti.020.0029>
- <https://nl.agora.brussels/post/brusselse-volksraadpleging>

